

УДК 174:34:341.231.14(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v108.2025.20>**Н. В. Чернищук**

ORCID: 0000-0003-3538-6145

ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЮРИСТА ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Постановка проблеми. Сучасна юридична практика дедалі частіше стикається з етичними дилемами, що виникають під час забезпечення справедливого судового розгляду, захисту вразливих груп, протидії корупції, дотримання професійної таємниці й запобігання конфлікту інтересів [4]. За цих умов зростає значення деонтологічного підходу, орієнтованого на належну професійну поведінку та моральну відповідальність правника перед особою, суспільством і державою. Міжнародні стандарти, сформовані ООН, Радою Європи, міжнародними професійними об'єднаннями та судовими інституціями, задають для діяльності юриста етичний «каркас», побудований на принципах незалежності, неупередженості, доброчесності, компетентності, конфіденційності та відповідальності. Водночас між цими вимогами та реальною практикою правозастосування, особливо в умовах воєнного стану, зберігається відчутний розрив. Фрагментарність деонтологічного регулювання, слабка інтеграція міжнародних етичних орієнтирів у систему юридичної освіти й підвищення кваліфікації та відсутність цілісного етичного профілю сучасного юриста зумовлюють необхідність поглибленого наукового аналізу деонтологічного підходу відповідно до міжнародних стандартів і розроблення концептуальних засад удосконалення професійної підготовки правників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теоретико-методологічних засад юридичної деонтології та професійної етики юриста знайшли відображення у працях зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема J. Bentham, A. G. Fernandes, J. R. Nalini, Переша І. Є. та Щока С. В. розглядають деонтологію як систему професійних обов'язків правника, пов'язаних із верховенством права, незалежністю, неупередженістю та доброчесністю. У роботах Рассомахіної О. А., Khotynska-Nor O. та Bakaianova N. акцентується увага на трансформації професійної етики юристів і адвокатури в умовах війни. Водночас у науковій літературі відсутнє цілісне дослідження, спрямоване на системне обґрунтування деонтологічного підходу до діяльності сучасного юриста в Україні з урахуванням міжнародних стандартів, воєнного стану та необхідності інтеграції етичних орієнтирів у зміст юридичної освіти й безперервного професійного розвитку.

Метою статті є обґрунтування деонтологічного підходу до діяльності сучасного юриста на основі міжнародних стандартів професійної етики, визначення ключових деонтологічних орієнтирів для різних сегментів юридичної професії в умовах воєнного стану та суспільних трансформацій, а також розроблення концептуальних засад удосконалення освітнього середовища й системи підвищення кваліфікації юристів на основі їх інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Оголошення Російською Федерацією 24 лютого 2022 року так званої «спеціальної операції» на території України стало переломним моментом не лише для Української держави та її громадян загалом, а й для національної правової системи, що у межах своєї компетенції покликана стояти на варті суверенітету, незалежності, демократичного устрою та територіальної цілісності України [5]. Запровадження воєнного стану стало серйозним викликом для юристів, оскільки вимагало адаптації до нових умов і оперативного ухвалення рішень в екстремальній ситуації. У таких умовах юристи фактично формують унікальний «правовий фронт», на якому забезпечується реалізація права на правосуддя навіть під час війни.

У сучасних умовах особливої уваги заслуговує деонтологічний підхід до діяльності юриста, який ґрунтується на безумовному пріоритеті прав людини, верховенства права та інституційної незалежності правничої професії. Семантика дефініції «деонтологія» ідентифікує її як науку про обов'язок (deon – з грец. «обов'язок», logos – «вчення»). Вперше цей термін обґрунтував англійський філософ, юрист і реформатор права J. Bentham, як «науку про мораль» – про те, що людина повинна робити [6]. Нині ним позначають теорію обов'язків і, більш конкретно, тих, що випливають із здійснення професійної діяльності. У цьому контексті юрист зобов'язаний зберігати професійну незалежність навіть в умовах воєнного стану, не допускаючи зловживань процесуальними правами.

Сучасну юридичну деонтологію Переш І. Є., Щока С. В. пропонують тлумачити як упорядковану систему норм, правил і принципів, що визначають професійну поведінку юристів з урахуванням їхньої моральної відповідальності перед суспільством, клієнтом і державою та спираються на ідею верховенства права. Її зміст охоплює, зокрема, вимоги щодо збереження конфіденційності, недопущення конфлікту інтересів, сумлінного виконання професійних функцій, поваги до гідності людини та гарантування її прав [2]. Відповідно до вказаного підходу, особливого значення набувають такі засадничі орієнтири, як чесність, неупередженість, автономність у прийнятті рішень і підтримання незалежної позиції навіть за умов зовнішнього тиску. Відповідно до міжнародних стандартів, сучасний юрист має не лише формально застосовувати норми права, а й забезпечувати реальність доступу до правосуддя, ефективність розслідування й переслідування воєнних злочинів, недопущення безкарності, а також демонструвати особисту доброчесність, політичну неупередженість і стійкість до будь-якого тиску. Саме така деонтологічна позиція дозволяє правничій спільноті залишатися у статусі «правового фронту» в системі загальнонаціонального спротиву та післявоєнного відновлення. Виходячи із цього, юридична деонтологія – це ключовий напрям правової науки, що зосереджується на формуванні правосвідомості фахівців юридичної сфери.

Отже, деонтологію можна визначити як застосування філософської етики до юридичної діяльності з акцентом на обов'язках і зобов'язаннях, пов'язаних із дотриманням норм права, як національного так і міжнародного. Подібно до моральних норм, деонтологічні норми первісно позиціоновані як «обов'язок совісті». Як наслідок, установлюються критерії та параметри поведінки незалежно від того, чи існують деонтологічні кодекси, які передбачають санкції за невиконання.

нання таких позитивних чи негативних обов'язків, чи ні. Водночас глибший аналіз поняття деонтологічної норми показує, що було б некоректно стверджувати її повну й постійну тотожність із моральною нормою. Безумовно, деонтологічна норма має етичну природу [10].

Деонтологія, за твердженням Fernandes A.G, у правника «пробуджує неспокійну совість, підпорядковану й відкрити безперервному навчанню, яке робить процес ухвалення рішень практичним розумом глибоко інформованим попередніми етичними постулатами; без них усе було б не більш ніж стерильною вправою в практичному силігізмі» [7]. Таким чином, юрист починає сприймати свою свідомість як точку перетину певних моральних вимог, об'єктивних і чинних на основі особистісної унікальності. Саме в цій екзистенційній реальності і зароджується основа деонтології – синергія юридичної професії із настановами та орієнтирами поведінки [10]. При цьому зауважимо, що деонтологія, аж ніяк не зводиться до системи приписів «негативного» характеру, а навпаки – виконує мотиваційну функцію, окреслюючи модель правничої професії до якої варто прагнути. Виходячи з викладеного, можна стверджувати, що юридична деонтологія базується на певних принципах, серед яких закордонні вчені Khotynska O. та Bakaianova N. [8] виділяють два ключових: принцип дії відповідно до знань (науки) та совісті; принцип цілісності (інтегральності) та професійної етики (орієнтації на благо іншого та служіння спільному благу).

Особливої уваги заслуговує урахування міжнародних стандартів у сфері інтеграції юридичної деонтології до національних стандартів правничої діяльності в Україні. Слушною у даному векторі досліджень вважаємо думку Рассомахіної О. А., яка характеризує основні прояви професійної етики юриста: суддівська етика, етика слідчого, прокурора, адвокатська етика, етика нотаріуса, державного службовця та працівника органу місцевого самоврядування [3]. Професійна етика юристів в Україні спирається не на один документ, а на цілу систему національних і міжнародних норм, які задають рамки поведінки для різних правничих професій (табл. 1).

Систематизація ключових міжнародних актів дозволила нам сформувати етичний каркас професійної діяльності правника (рис.1). У схемі узагальнено основні групи джерел – універсальні стандарти прав людини, документи щодо незалежності суддів, професійної етики прокурорів та адвокатів, регламентації діяльності державних службовців і медіації – як взаємопов'язані блоки, що задають зміст деонтологічних вимог до юриста. Така візуалізація дає змогу показати, що сучасна юридична деонтологія спирається не на поодинокі норми, а на цілісну систему міжнародних орієнтирів, які конкретизуються в національному законодавстві та професійних кодексах.

Юридична деонтологія у розрізі різних сегментів юридичної професії формує спільне ядро етичних принципів – незалежність, неупередженість, доброчесність, повага до прав людини та відповідальність за наслідки рішень. Завдяки цьому схема слугує концептуальною основою для подальшого аналізу деонтологічного підходу і для обґрунтування необхідності інтеграції міжнародних стандартів у систему підготовки та підвищення кваліфікації юристів.

Таблиця 1

Етичні стандарти правничих професій

Професійна група	Ключові джерела етичних норм	Базові принципи
Судді	Конституція, Закон «Про судоустрій і статус суддів», міжнародні стандарти незалежності суддів, Кодекс суддівської етики	Незалежність, неупередженість, чесність, справедливість, доброчесність
Слідчі	Конституція, КПК, Закон «Про національну поліцію», міжнародні акти щодо поведінки держслужбовців	Законність, повага до прав людини, об'єктивність, недопущення зловживань
Прокурори	Конституція, закон «Про прокуратуру», антикорупційні та антидискримінаційні закони, Кодекс етики прокурорів, міжнародні стандарти	Справедливість, неупередженість, захист вразливих груп, стійкість до тиску
Адвокати	ЄКПЛ, міжнародні акти Ради Європи та ООН, Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», процесуальні кодекси, Правила адвокатської етики	Лояльність до клієнта, конфіденційність, професійна незалежність, доброчесність
Нотаріуси	Конституція, ЦК, Закон «Про нотаріат», антикорупційні акти, Правила професійної етики нотаріусів, міжнародні кодекси	Об'єктивність, незалежність, чесність, конфіденційність
Державні службовці	Конституція, закони «Про державну службу», «Про службу в ОМС», «Про запобігання корупції», Загальні правила етичної поведінки, міжнародні акти	Служіння суспільству, прозорість, відповідальність, недопущення конфлікту інтересів

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 9; 10]

Враховуючи зростання етичних викликів у діяльності сучасних юристів, зумовлених воєнною агресією проти України, цифровізацією правосуддя та посиленням вимог до доброчесності правничої професії, вважаємо за необхідне посилити деонтологічний компонент освітнього середовища на всіх рівнях підготовки юристів. Доцільним є формування цілісної системи безперервної деонтологічної освіти – від базової юридичної освіти до програм підвищення кваліфікації й професійного саморозвитку.

На основі результатів проведених досліджень доцільним вважаємо сформулювати концепцію етичного профілю сучасного юриста, у вигляді компактного переліку ключових орієнтирів, серед яких виділимо незалежність, неупередженість, повагу до прав людини, доброчесність, відповідальність за наслідки рішень. Пропонується інтегрувати цей профіль: по-перше – у освітні стандарти юридичних спеціальностей; по-друге – у програми внутрішнього навчання суддів, прокурорів, адвокатів. Узагальнимо зазначені пропозиції у вигляді Концепції удосконалення юридичної освіти в контексті деонтологічного підходу:

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЮРИДИЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ	
Загально-правові акти	➤ Загальна декларація прав людини ООН (1948) ➤ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966) ➤ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950) ➤ Основні принципи ООН щодо незалежності судових органів (1985) ➤ Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (1983)
Судді та судова влада	➤ Бангалорські принципи поведінки суддів (2002 / ECOSOC 2006); ➤ Європейська хартія про статус суддів (1998); ➤ Європейський статут судді (1993); ➤ Рекомендація CM/Rec(2010)12 (РЄ) щодо суддів.
Адвокати та правнича допомога	➤ Основні положення про роль адвокатів (ООН, 1990); ➤ Рекомендація (2000)21 (РЄ) про свободу здійснення професії адвоката; ➤ Хартія основних принципів європейської адвокатської професії (2006); ➤ Загальний кодекс правил для адвокатів країн ЄС (1988); ➤ Сінгапурська конвенція про медіацію (2018).
Прокурори	➤ Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів (1990); ➤ Standards of Professional Responsibility (IAP, 1999); ➤ Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи, 2005).
Публічні службовці, слідчі, правоохоронні органи	➤ Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (1996); ➤ Рекомендація № R (2000) 10 Комітету міністрів Ради Європи про кодекси поведінки державних службовців.
Нотаріат	➤ Етика та принципи організації нотаріату (1995); ➤ Фундаментальні принципи латинського нотаріату (2005); ➤ Принципи нотаріальної етики (2004)

Рис. 1. Міжнародно-правові орієнтири деонтології сучасного юриста

Джерело: узагальнено автором

1. Інтегрована деонтологічна траєкторія освіти:
 - вбудування етичного та деонтологічного компоненту в усі рівні підготовки юристів (бакалавр, магістр, стажування, підвищення кваліфікації);
 - диференціація змісту етики майбутніх фахівців (суддя, прокурор, адвокат, слідчий, нотаріус та ін.) на основі спільних професійних цінностей;
2. Модель деонтологічної компетентності юриста:
 - ціннісний компонент (верховенство права, доброчесність);
 - поведінковий компонент (уміння приймати етичні рішення);
 - рефлексивний компонент (самооцінка власних дій);
3. Етичні симуляції та кейси воєнного часу:
 - запровадження тренінгів і модельних справ, що відтворюють ситуації правозастосування в умовах війни;
 - орієнтація не лише на знання норм, а на відпрацювання практичних деонтологічних рішень.
4. Міжінституційні деонтологічні хаби:
 - створення спільних освітньо-практичних платформ за участі судів, прокуратури, адвокатури, нотаріату, органів публічної влади та ЗВО;

– аналіз реальних (анонізованих) дисциплінарних кейсів, вироблення спільних стандартів доброчесності для різних правничих професій.

5. Єдиний етичний профіль сучасного юриста:

- формулювання узагальненого переліку ключових орієнтирів;
- інтеграція в освітні стандарти юридичних спеціальностей.

Такий концептуальний підхід дозволить розглядати деонтологію не як формальний «додаток» до професійної підготовки, а як структуроутворюючий елемент юридичної освіти та безперервного професійного розвитку.

Висновки. Юридична деонтологія в сучасних умовах постає як цілісна система професійних обов'язків юриста, тісно пов'язана з міжнародними стандартами у сфері прав людини й правосуддя. Вона не зводиться до набору «заборон» чи формальних кодексів, а охоплює глибший вимір – поєднання правових знань із «неспокійною совістю» правника, орієнтованою на благо іншої людини, служіння спільному благу та дотримання принципів незалежності, неупередженості, доброчесності й відповідальності за наслідки рішень, зокрема в умовах воєнного стану. Саме тому юридична деонтологія виконує не лише регулятивну, а й світоглядну й мотиваційну функції, задаючи модель професійної поведінки, до якої правнича спільнота має прагнути.

Разом із тим виявлено суперечність між задекларованими міжнародними етичними орієнтирами та реальними практиками правозастосування, що зумовлює потребу в посиленні деонтологічного виміру підготовки й підвищення кваліфікації юристів. Запропонований етичний профіль сучасного юриста та Концепція удосконалення юридичної освіти, що включає інтегровану деонтологічну траєкторію, модель деонтологічної компетентності, етичні симуляції воєнного часу, міжінституційні деонтологічні хаби, що дасть змогу розглядати деонтологію як структуроутворюючий елемент правничої освіти й професійного розвитку. Реалізація цих підходів створить передумови для зміцнення «правового фронту» в Україні, підвищення довіри до правосуддя.

Література

1. Дзевелюк М.В. Медіація як інструмент модернізації системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні. *Наукові перспективи*. Вип. № 6(60) 2025. С. 111–122.
2. Переш І. Є., Щока С. В. Становлення юридичної деонтології: ключові етапи в еволюції правничої професії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 1. № 89. С. 127–135.
3. Рассомахіна О.А. Професійна етика та моральна відповідальність юристів в умовах війни. *Європейський правничий часопис*. 2024. № 4. С. 20–29.
4. Чернишук Н. В. Роль правознавства в житті людини. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». № 151. С. 155–167.
5. Яременко О.І., Страхніцький Я.О., Зубар І.В., Намазова Ю.І. Менеджмент підприємств критичної інфраструктури в умовах сучасних безпекових викликів : монографія. Вінниця : ФОП Рогольська І.О., 2025. 236 с.
6. Bentham J. Deontology, or the Science of Morality. London : Longman, Rees, Orme, Browne, Green and Longman, 1834. 354 p. URL: https://ia801602.us.archive.org/21/items/deontologyorthes01bentuoft/deontologyorthes01bentuoft.pdf?utm_source=chatgpt.com
7. Fernandes A.G. (2022). Professional ethics, legal deontology and judicial ethics. *Quaestio Iuris*., Rio de Janeiro, Vol. 15, N. 03. p. 946–986.

8. Khotynska-Nor O, Bakaianova N. (2022). Transformation of Bar in Wartime in Ukraine: on the Way to Sustainable Development of Justice. Access to Justice in Eastern Europe. 3 (15). 146–154.

9. Lazor, O., Lazor, O., Yunyuk, I., Zubar, I., Dzeveliuk, M., Dzeveliuk, A. (2024). The impact of e-governance on shortening the public service delivery terms. Telos: Revista De Estudios Interdisciplinarios En Ciencias Sociales, 26(3), 1131-1145. <https://doi.org/10.36390/telos263.21>

10. Nalini J. R. Ética da magistratura: comentários ao Código de Ética da Magistratura Nacional – CNJ. 4. ed., rev., atual. e ampl. São Paulo: Revista dos Tribunais, 2019. 408 p.

Анотація

Чернишук Н. В. Деонтологічний підхід до діяльності сучасного юриста відповідно до міжнародних стандартів. – Стаття.

У статті обґрунтовано деонтологічний підхід до діяльності сучасного юриста на основі міжнародних стандартів професійної етики, з урахуванням умов воєнного стану та глибоких суспільних трансформацій. Проведено дослідження ключових деонтологічних орієнтирів для різних сегментів юридичної професії (суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих, нотаріусів, а також державних службовців). Обґрунтовано необхідність розроблення концептуальних засад удосконалення освітнього середовища та системи підвищення кваліфікації юристів з урахуванням міжнародних стандартів у сфері юридичної деонтології. Методологічну основу становлять аналіз і узагальнення міжнародно-правових актів, національного законодавства та етичних кодексів, а також структурно-логічний і порівняльно-правовий підходи. Розкрито еволюцію поняття «деонтологія» від класичного розуміння як «науки про обов'язок» до сучасного трактування як системи професійних обов'язків юриста, пов'язаних із реалізацією національних і міжнародних норм права. Показано, що юридична деонтологія формується на перетині етичних, правових і соціальних норм та відображає інтеграцію принципів незалежності, неупередженості, доброчесності, поваги до прав людини й відповідальності за наслідки рішень. Систематизовано ключові міжнародні документи, що задають етичні стандарти для правничих професій, та запропоновано «етичний каркас» діяльності юриста.

На основі виявлених суперечностей між задекларованими стандартами й реальною практикою правозастосування обґрунтовано Концепцію удосконалення юридичної освіти в контексті деонтологічного підходу, яка передбачає інтегровану деонтологічну траєкторію освіти, модель деонтологічної компетентності, запровадження етичних симуляцій воєнного часу, міжінституційні деонтологічні хаби та формування єдиного етичного профілю сучасного юриста. Практичне значення результатів полягає в окресленні напрямів модернізації підготовки та підвищення кваліфікації юристів, спрямованих на зміцнення довіри до правосуддя та утвердження верховенства права в Україні.

Ключові слова: деонтологія, етика, юрист, воєнний стан, міжнародні стандарти, доброчесність, освіта.

Summary

Chernyshchuk N. V. Deontological Approach to the activity of the modern lawyer in accordance with international standards. – Article.

The article substantiates a deontological approach to the activity of the modern lawyer based on international standards of professional ethics, taking into account the conditions of martial law and profound societal transformations. It examines key deontological guidelines for various segments of the legal profession and justifies the need to improve the educational environment and the system of continuing professional development for lawyers in line with international standards in the field of legal deontology. The methodological framework comprises the analysis and generalisation of international legal instruments, national legislation and ethical codes, as well as structural-logical and comparative-legal approaches. The evolution of the concept of “deontology” is traced from its classical understanding as the “science of duty” to its contemporary interpretation as a system of professional obligations of lawyers related to the implementation of national and international legal norms. It is shown that legal deontology is formed at the intersection of ethical, legal and social norms and reflects the integration of the principles of independence, impartiality, integrity, respect for human rights and responsibility for the consequences of decisions.

On the basis of inconsistencies identified between declared standards and actual law enforcement practice, the article proposes a concept for the improvement of legal education in the context of the deontological approach. This concept includes an integrated deontological trajectory of legal education, a model of deontological competence, the introduction of ethical simulations related to wartime, the establishment of inter-institutional deontological hubs and the formation of a unified ethical profile

of the modern lawyer. The practical significance of the results lies in outlining directions for modernising legal training and continuing professional development with a view to strengthening public trust in the judiciary and entrenching the rule of law in Ukraine.

Key words: deontology, ethics, lawyer, martial law, international standards, integrity, education.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025